

FARIDA AFRO‘Z SHE‘RIYATINING LINGVOPOETIK TADQIQI VA O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Topildiyeva Feruza Raximjonovna

O‘zMU, katta o‘qituvchi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingvopoetika, lingvistik stilistika, stilistikaning badiiy uslubi va shoir Farida Afro‘z she‘riyatining lingvopoetik tadqiqi, o‘ziga xos tomonlari va jihatlari, shoiraning so‘z tanlash va so‘z qo‘llash mahorati, misralarda inju marjondek tizilgan so‘zlarning o‘rni, soddalardan, ziddiyatli so‘zlarning antiteza hosil qilishi, ma‘nodosh so‘zlarning va o‘ziga xos she‘riy tashbihlarida leksik birliklarning uslubiy obrazli vazifalari xususida fikr yuritilgan va unda lirik hislar erkin mushohadasi tahlili berilgan, uning she‘rlaridagi so‘zlar vositasida poetik tasvir yaratilganligi, unda har bir so‘z boshqa so‘zlarning poetik faollashuviga xizmat qiluvchi fidokorlikni his etishga chorlovchi vosita ekanligi namunalar misolida izohlangan. Unda hech eskirmas mavzuning Afro‘zona go‘zal bir talqini berilganligi ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: lingvopoetik tadqiq, stilistika, antiteza, obrazli ifodalar, realiya, til birliklari.

Abstract: In this article, linguopoetics, linguistic stylistics, artistic style of stylistics and linguopoetic research of poetess Farida Afro‘z’s poetry, its specific aspects and aspects, the poetess’s skill in choosing words and using words, words arranged like a pearl necklace, the role of words with opposite meaning in the formation of antithesis of words from simple words, the stylistic and figurative functions of lexical units in specific poetic allusions and the free observation of lyrical feelings are discussed and the analysis is given, the poetic image is created by means of the words in his poems, in which each word is a tool that invites to feel self-sacrifice that serves the poetic activation of other words, and it is explained with the examples. It was noted that a beautiful Afro‘z’s interpretation of the timeless theme was given.

Keywords: linguopoetic research, stylistics, antithesis, figurative expressions, reality, language units.

Аннотация: В данной статье рассмотрены лингвопоэтика, лингвистическая стилистика, художественный стиль, стилистика и лингвопоэтическое исследование поэзии поэтессы Фариды Афруз, ее специфические аспекты и стороны, умение поэтессы выбирать и употреблять слова, слова, расположенные как жемчужное ожерелье в стихах. Обсуждается роль слов с противоположным значением в образовании антитезы слов от простых слов, стилистические и образные функции лексических единиц в конкретных поэтических аллюзиях, свободное наблюдение лирических чувств, дается анализ, поэтический образ создается средствами слов в его стихотворениях, в которых каждое слово является орудием, призывающим к чувству самопожертвования, служащим поэтической активизации других слов, и поясняется на примерах примеров. Было отмечено, что дана прекрасная интерпретация вечной темы, присущей стилю Афруз.

Ключевые слова: лингвопоэтическое исследование, стилистика, антитеза, образные выражения, реалья, языковые единицы.

Bizga ma'lumki, lingvistik poetika XX asrning 70-yillarida filologiya fanining mustaqil bir yo'nalishi sifatida vujudga kelgan. lingvistik poetika, o'zining hozirgi kungacha bo'lgan taraqqiyotida bir qancha o'zgarishlarni boshidan kechirdi, shuningdek, badiiy matnning lingvistik xususiyatlarini o'rganishning ko'plab turli usullarini tadqiq etdi. Bilamizki, lingvopoetika avvalo matnlarning lingvistik xususiyatlariga e'tibor qaratadi, faqat ular bilan chegaralanib qolmaydi. Lingvopoetikaning mohiyati va vazifalariga qarashning o'zgarishi tilshunoslikdagi hukmron tarkibiy –tizimli paradigmaning antroposentrik yondashuv bilan almashtirilishi tufayli o'rganish mumkin bo'ldi. Lingvopoetikaning maqsad va vazifalari konkkretlashtirildi, bu esa uning lingvistik stilistikadan farqlarini shakllantirish imkonini berdi. Ya'ni lingvopoetika til darajasining obrazli vositalarini matn yasovchi jihatida, ularning ma'no va obraz hosil qilishga ta'sirini hisobga olgan holda tadqiq qiladi. Ikkinchi tomondan, figura va uslubni ularning mazmunini hisobga olgan holda tavsiflaydi. [Keldiyorova, 2021, 58]. Hozirgi vaqtda funksional til faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oluvchi lingvistik stilistikaning mustaqil sohasi sifatida shakllandi, xorijiy tillarni o'rganayotganlar uchun nutq mazmuni, muloqot muhiti va bayon maqsadiga qarab lingvistik vositalardan foydalanish usullari va shakllarini o'rganadigan va tavsiya etadigan amaliy stilistikani egallash alohida ahamiyatga egadir.

Odatda, lingvopoetik tahlilning mahsuldorligi, ahamiyati nafaqat matnda, balki ishlatilgan stilistik birliklar soniga, ulardan foydalanish sifatiga ham bevosita bog'liq bo'ladi. Agar lingvistik birliklardan foydalanish usullari yetarlicha aniq bo'lsa, lingvopoetik tadqiq qilish, agar matnning o'zi ham mazmunan, ham lingvistik jihatdan ancha murakkab bo'lsa chinakam qiziqish uyg'otadi. Shu, lingvopoetik tahlilning asosi olimlarning ma'lum bir she'riy matnning bevosita taassurotini tushuntirishga intilishi bo'lganligi sababli lingvopoetik tadqiqot usullari individual she'riy va yorqin stilistik belgilar asosida ishlab chiqila boshlandi.

Dastaval rus tilshunosi A.A.Lipgart lingvopoetikaga quyidagicha ta'rif beradi. "Lingvopoetika –bu filologiyaning bir bo'limi bo'lib unda badiiy matnda qo'llaniladigan stilistik jihatdan belgilangan til birliklarining vazifalari va ma'lum bir g'oyaviy –badiiy mazmunni yetkazish va qiyosiy ahamiyati masalasi bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi".[Липгард, 2016, 18-19] Aynan shu ta'rif stilistik belgilangan lingvistik birliklarning roli va funksiyasiga estetik jarayon yaratishga qaratilgan. Stilistik belgilangan birliklarning matnning umumiy mavzusi bilan semantik bog'liqligiga qarab, bu birliklar oddiy kuchaytirgich vazifasini bajarishi mumkin. Badiiy adabiyot tilidadagi antiteza usuli bir- biriga nisbatan qarama –qarshi ma'nolarni beradigan so'zlarni, iboralarni bayonida yonma-yon qo'llash orqali obrazlilikni keltirib chiqarishga asoslangandir. She'riyatda antiteza badiiy nutqning ifodaliligi, ta'sirchanligini ta'minlashda qo'l keluvchi ifoda imkoniyati sanaladi. Yana shunday ifodalarni qiyoslash, o'xshatish, o'ziga xos realiya yoki ifodalar bilan obrazlilik she'riy matnda yaratiladi.

Bunday misollarni shoira Farida Afro'z she'riyatida ham juda ko'plab uchratamiz. Dunyo o'zi qarama qarshiliklardan iborat ekanligi aniq. Demak, inson umri ham kurashlardan iborat ekanligini his qilamiz. Gohida kimlardandir dilimiz og'rib qoladi, gohida iroda, kuch topib kechirib yuboramiz.

Dilimni og'ritdi dilimdagilar,
Tunu kun nomlari tilimdagilar,
Oftobim shamolim selimdagilar
Men ularni kechiray bir xilqat bergin,
Allohim, mehringdan bir xilvat bergin.

Ushbu misrada sutkaning qorong'i va yorug' qismini ifodalovchi tunu kun qarshilantirilishi bilan birga, antiteza hosil qilingan, antonimik juftlikni yonma-yon qo'llash orqali umumiylik semasiga ega bo'lgan so'z bilan shoira fikri obrazli tarzda ifoda etilgan.

Dushmanim ayyordir, paytlar poylaydi,

Do'stim esa nodon, suvni loylaydi,

Ikkisi bir bo'lib ko'zim boylaydi,

Men ularni kechiray, bir qudrat bergin,

Allohim mehringdan bir xilvat bergin.

Ushbu misralarda dushmanim, do'stim so'zlari orqali antiteza hosil qilingan, shuningdek bu she'rni o'qigan har qanday insonda kechirimli bo'lish hissi uyg'onadi, chunki yaratganning o'zi mehrlil va kechirimlidir.

Bugungi kunda, o'zbek she'riyatida o'ziga xos uslubi, xalq qalbidan munosib joy olishi, so'z tanlash va so'z qo'llash mahorati, nutq go'zalligi tarovati hamda so'zlarni inju marjondek terish borasida Farida Afro'zning o'rni beqiyosdir. Uning ijodi o'ziga xosligi bilan, tasavvufiy ruhga, xalqona ifodaga, hayotiy mushohadaga boyligi bilan, zamonga hamnafasligi bilan ajralib turadi. Uning "O'zbek", "Ayol", "Ayolni sev...", "Yomg'ir", "Bo'shliq", "Xatolar qurboni", "Men ayolman", "O'sha kun bugundir" va tashbehlar kabi she'rlari yuqoridagi fikrlarimizning isbotidir. Shuningdek, bir qator muxammaslarida ham o'zining bugungi zamonga xos qarashlari, misralardagi hamohanglik, uyg'unlik shoiraning betakror uslubi bilan ajralib turadi. Shoira voqelikka munosabat bildirishda so'zlarning jimjimadorligiga emas, aksincha fikrlarga jon bera oladigan oddiy xalqona so'zlarni izlab topadi, ularni bir-biriga bog'laydi, ularni taqqoslagan holda, ulkan poetik olam manzarasi tasvirini gavdalantiradi. Shoira talqinida Vatan mavzusini yoritishda, uning istiqbolini kuylashda lirik qahramonning cheksiz faxru-iftixorini, shukr qilishi uni yuksaltirishga da'vat etish hissi ustuvor tamoyil sifatida ifodalanganini anglaymiz. Farida Afro'z vatanning yantog'idan tortib azim tog'lariga qadar sevgan soddalikni tarannum etgan shoiradir. Buni biz shoiraning tashbehlarida ham ko'rishimiz mumkin.

Sendan go'zal gul yo'q dunyoda

Sendan xushbo'y, sendayin mayin,

Otam qabrin yashnatgan, yantoq.

Ushbu tashbehdan ma'lumki, barcha uchun ota siymosi juda ham aziz, hamisha e'zozda bo'lgan, buyuk bir tirgak misoli tog'dir. Ota bu dunyodan o'tib, jasadlari tuproqqa qorishib ketsa ham qabridan chiqqan yantoq tikanli bo'lsa ham, dunyodagi eng go'zal, xushbo'y guldin ham iforli maftunkordir, azizdir, xush bo'ydir. Go'yo yantoq yolg'izlikda qolgan ko'ngil iztirobini eshitguvchi bir gul. Ko'ngil sahosida uningsiz sabrli gul bo'lmasa kerak. Ota-bobolarimiz qabrlarini ziyorat etganimizda shoiraning dilidan o'tgan lahzalarni guvohi bo'lamiz va his qilamiz. Go'yo yantoq ildizlari bilan o'tganlarga qo'l cho'zib turganday. Tirik inson bajarolmaydigan holatni obrazli tarzda yantoq misolida ifoda etilgan. Haqiqiy inson uchun hayot haqiqati, ota-bobolar xotirasi, yantoq guli kabi sodda, tikanlari kabi og'riqli jarayondir. Bu tashbeh har bir insonga ota qadrini yana bir bor anglatib qo'yadi, qadr tushunchasini his qildiradi.

Yaxshilik duyoning ustuni,

Arazlar ko'ngilning tuguni,

Bugun-ku dunyoning buguni,

Yomonlik yiroq ket bizlardan.

Ushbu tashbehda esa shoira **yaxshilik** dunyoning ustuni, e'zoi bo'lgani kabi, araz, gina, qudrat inson qalbidagi og'riq, **tugun** ekanini ta'kidlab, **yomonlik** yiroq ket deya viqorla aytadi. Ushbu antiteza orqali she'riyat ta'sirchanligini oshirib, qahramon ruhiyatidagi kontrastlik va muallif his-tuyg'ulari bo'rttirib tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin.

Yana shoira Farida Afro'z "O'zirniki" deb nomlangan she'rda Ona -vatanining jonli manzarasini, urf-odatini shoirona talqinini go'zal ifodalar bilan suratini chizgandek ko'rinadi:

Tutmi, jiyda meva zoti larzon-larzon,
Har qadamda bug'doy, paxta, sholi xirmon.
Oltin yo'q himmat sizda, bizda arzon,
Mo'lmi, ko'lmi, terim endi o'zirniki.

Ushbu misralarda mevalardan: tut, jiydalarning lapanglab pishib yetilishishi, har qadamda **paxta, bug'doy, sholi** xirmonlari uyumi, oltindan qimmat bo'lgan **himmat**, xalqimizning faxr tuyg'usi odamgarchilikni o'zbekda borligi, millat g'ururi borasida fikr yuritib mo'lmi, ko'lmi terim endi **o'zirniki** deydi.

Uyat qilmas hech kim, o'sma qo'yib yursam,
Sochlarimga pilik solib to'yga borsam.
Kaftlarimning bo'z yeriga xino eksam,
Ko'zmunchog'u-irim endi o'zirniki.

Millatning millat ekanligini ko'rsatuvchi va shu millat vakillarigagina xos bo'lgan o'sma, **pilik, to'y, xina ko'zmunchog'u, irim** kabi so'zlar tashbehi misolida she'r mazmunini boyitgan. She'rdagi xalqona ohang esa milliy jozibadorlikni yuzaga keltirgan va Farida Afro'z ijodining yana bir qirrasini, o'ziga xos jihatlarini ko'rsatgan. Kishini o'ylantiradigan, ensasini qotiradigan fikrlardan yiroq shoira, samimiy tuyg'ulari orqali "dilda borini sodda so'zlar bilan ifoda etgan." O'zbek ayollariga xos bo'lgan jihatlarini marjonday satrlarga joylay olgan "o'zbek ayoli" timsolining kamtarona qiyofasini ham yarata olgan deya baralla ayta olishimiz mumkin. An'anaviy uslubda bitilgan bu she'r zahirida vatan yoshlariga, shuningdek, shoiraning o'ziga qarata aytgan da'vat, ta'kid ohangini sezish qiyin emas. Ifoda etilgan bu fikrlar shoira hislarini so'zlarda ranglantiradi. Eng muhimi bunday mavzudagi she'rlar go'zal insoniy tuyg'ularga zamin yaratadi. Farida Afro'z ijodining yana bir o'ziga xos jihatini belgilashda uning alohida-alohida to'rtliklar shaklida yaratilgan she'r va tashbehtarilari muhim o'rin tutadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'zbek xalqining adabiy an'alarini yuksaltirgan va zamonaviy she'riyat maydonida o'z o'rnini topib ulgurgan Farida Afro'z ijodi bugungi kun she'riyatining ulkan yutug'idir. Uni atroflicha tahlil qiliish, lingvopoetik tadqiqi va o'ziga xos jihatlarini o'rganish masalasi tilshunoslik fani rivoji uchun ham ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Farida Afro'z. Ko'zim manim. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1999.
2. Farida Afro'z. O'sha kun bugundir, 1-jid, 2013.
3. Karimov S. O'zbek tilining badiiy uslubi: Filol. Fanlari d-ri...dis. – Samarqand, 1993.
4. Keldiyorova G. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. O'zbek tili tadqiqi va ta'limi muammolari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Toshkent.: "Universitet". 2021.
5. Липгард Ф.Ф. Основы лингвopoэтики. Либроком. 2016.